

ความเชื่อทางพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่อง “Heikemonogatari”

Buddhist Beliefs in “The Tale of Heike”

ปฐมภรณ์ วรศิริ¹

Pathamaphon Varasiri¹

Received: 28 August 2019

Revised: 30 September 2019

Accepted: 22 October 2019

บทคัดย่อ

พุทธศาสนานับเป็นวิถีหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยอดีตมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมเรื่อง “เฮเกะโมโนogatari” (Heikemonogatari หรือ Tale of Heike) เป็นวรรณกรรมสงครามอิงประวัติศาสตร์ที่เขียนจากบันทึกประวัติศาสตร์ในช่วง ค.ศ. 1200 ซึ่งความเชื่อทางพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปยังทุกระดับชั้นของคนในสังคม วรรณกรรมเรื่องนี้จึงสะท้อนสภาพความเป็นจริงรวมถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสมัยดังกล่าวอันเป็นฉากหลังของวรรณกรรม

จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องเฮเกะโมโนogatari คือ ความไม่จีรังและกฎแห่งกรรม อันเป็นแก่นเรื่องหลักและแก่นเรื่องรอง ความเชื่อทั้งสองถือเป็นฐานในการบอกเล่าความเป็นไปจากจุดสูงสุดสู่ความล่มสลายของตัวละครหลักในเรื่องซึ่งก็คือตระกูลไทระ (Taira) รวมถึงยังปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับแดนสุขาวดี แดนของผู้ที่มีศรัทธาในพระมหาปณิธานของพระอมิตาภะ อย่างแรงกล้าเท่านั้น และปรากฏความเชื่อเรื่องยุคปลายแห่งธรรม (Mappou) ซึ่งเป็นเสมือนกรอบในการดำเนินเรื่องที่เกิดความวุ่นวายจากศึกสงครามและการเปลี่ยนขั้วอำนาจการปกครอง ดังนั้น การศึกษาความเชื่อทางพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องนี้จึงสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อทางพุทธศาสนาในแง่มุมประวัติศาสตร์ อันนำไปสู่การเข้าใจเรื่องราวในวรรณกรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : เฮเกะโมโนogatari พุทธศาสนา ตระกูลไทระ

Abstract

Buddhism throughout recorded history has been a way of life for Japanese people, historical literature, such as “The tale of Heike” tells a story about life in Japan around 1200, the period when the Buddhism belief structure propagated to all levels of society. Therefore, this literature implies the way of life and Buddhist thought during this early period.

The study found that Buddhism beliefs, implied in “The tale of Heike”, are “impermanence” and “the law of karma” which are respectively the principle and sub theme of the story. These beliefs describe the fate of the main character, The Taira clan, who went from glory to downfall.

¹ อาจารย์ประจำ คณะศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

E-mail: PATHAMAPORN.VA@KMITL.AC.TH

¹ Lecturer, Faculty of Liberal Arts, King Mongkut’s Institute of Technology Ladkrabang

Their thoughts of Nirvana, the Pure Land for those who had strong faith in Bodhisattva, were presented in the story. Awareness of apocalyptic notion (Mappou) was implied through warfare and a dramatic change in political power in the story. This study could bring a deeper understanding of Buddhism beliefs in the period and history itself.

Keywords: Heikemonogatari, Buddhism, Taira Clan

บทนำ

เฮเกะโมโนกาตารีเป็นวรรณกรรมสงครามอิงประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นปลายสมัยเฮอัน (ค.ศ. 794-1185) ซึ่งมีคุณค่าอย่างมากต่อการบอกเล่าเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นจริงไปจนถึงสงครามครั้งใหญ่ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนผ่านอำนาจไปสู่ยุคสมัยหนึ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับตัววรรณกรรม ทั้งพุทธศาสนาในปลายสมัยเฮอันที่เป็นฉากของเรื่องและพุทธศาสนาในสมัยคามะกุระซึ่งเชื่อกันตามหลักฐานว่าวรรณกรรมนี้เขียนขึ้นในสมัยดังกล่าว จะทำให้เข้าใจได้ว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาใดปรากฏผ่านเฮเกะโมโนกาตารี และวรรณกรรมนี้สะท้อนให้เห็นความเชื่ออย่างไร ดังนั้น การทำความเข้าใจพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับตัววรรณกรรมให้มากขึ้น นอกจากจะเป็นการเพิ่มความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในสมัยนั้นจริงตามประวัติศาสตร์แล้ว ยังเป็นการเพิ่มมุมมองในการอ่านวรรณกรรมด้วยแง่มุมทางศาสนาพุทธ ซึ่งย่อมทำให้เข้าใจวรรณกรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ประวัติและที่มาของเฮเกะโมโนกาตารีแบบสังเขป

เฮเกะโมโนกาตารีแบ่งกว้างๆ เป็น 3 ฉบับ ได้แก่ 1) ฉบับดั้งเดิมซึ่งเป็นเหมือนบันทึกทางประวัติศาสตร์ แม้ไม่มีหลักฐานแน่ชัดแต่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13 และผู้เขียนชื่อยูกินะเงะ (長野野一, 1976, p.258) 2) ฉบับ

สำหรับอ่าน ฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดเรียกว่าเอ็นเงียวซึ่งเรียกตามชื่อปีญี่ปุ่นในช่วงที่เขียนขึ้นคือ ค.ศ. 1309 มีจำนวน 12 เล่ม 3) ฉบับสำหรับเล่า ฉบับที่เหมาะสมในการใช้เล่าเรื่องที่สุดเขียนขึ้นโดยอาคาชิ คะคุอิจิ ใน ค.ศ. 1371 (Butler, K., 1966, p.7) มีจำนวน 13 เล่ม จุดมุ่งหมายการประพันธ์วรรณกรรมเรื่องนี้เพื่อ 1) บันทึกเรื่องราวในประวัติศาสตร์ บอกเล่าความขัดแย้งทางอำนาจที่เกิดขึ้นในปลายสมัยเฮอันผ่านความเป็นไปของตระกูลไทระ โดยแทรกความขัดแย้งทางอำนาจอันเป็นปรากฏการณ์ในยุคปลายแห่งธรรม (Mappou) 2) เพื่อปลอบประโลมดวงวิญญาณของตระกูลไทระ (Mayo, C.M., 2007, p.15)

เรื่องย่อเฮเกะโมโนกาตารี

เรื่องราวการต่อสู้ของตระกูลไทระและมินาโมโตะ โดยครั้งแรกเน้นไปที่ผู้นำตระกูลไทระหรือไทระ คิโยโมริ ผู้มีอำนาจในราชสำนักและรุ่งเรืองสูงสุดเมื่อบุตรสาวหรือโทคุชิขึ้นเป็นมเหสีของจักรพรรดิทาคาคุระ มีลูกชายซึ่งต่อมาคือจักรพรรดิอันโตกุ ไทระ คิโยโมริจึงมีสถานะเป็นถึงตาของจักรพรรดิและขึ้นเป็นโตโจโตจิน (ค.ศ.1167) ตำแหน่งสำคัญทางการทหารและขุนนางตกเป็นของคนตระกูลไทระ ต่อมา คิโยโมริเริ่มขัดแย้งทางการเมืองกับจักรพรรดิสละราชย์โกะชิรากาวะ โดยจักรพรรดิสละราชย์เป็นรูปแบบการปกครองหลังมานุรูปแบบหนึ่ง แม้สละราชบัลลังก์แล้ว แต่ยังข้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองและมีฐานอำนาจทางการเมืองทหาร พวกขุนนางต่างไม่พอใจตระกูลไทระ จึงลอบวางแผนทำลายแต่ไม่สำเร็จ

การต่อต้านตระกูลไทรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยอาศัยกำลังทหารจากตระกูลมินาโตะที่เคยพ่ายแพ้แก่ตระกูลไทรในสงครามก่อนหน้า ภายหลังจากเมื่อไทรคิโยโมริเสียชีวิตลง (ค.ศ.1180) สงครามระหว่างตระกูลไทรและตระกูลมินาโตะหรือที่เรียกว่าสงครามเก็มเปอิกก็ได้เริ่มขึ้น เหล่าตระกูลไทรที่แพ้ศึกในแถบคันโตนั้นถูกเครือข่ายของฝ่ายตระกูลมินาโตะไล่ล่าตามถึงเมืองหลวงจนต้องหนีออกจากเกียวโต (ค.ศ. 1183) ไปตั้งรับเพื่อทำศึกที่บริเวณแถบเซโตะไน (ทะเลในซึ่งคั่นกลางระหว่างเกาะฮนชู เกาะชิโกกุ และเกาะคีวชู สามเกาะหลักของประเทศญี่ปุ่น) เรื่องราวจบลงที่ชัยชนะของตระกูลมินาโตะในศึกดันโนะอูระ (ค.ศ.1185) และการล่มสลายของตระกูลไทร เหลือไว้แต่เพียงโทคุชิบุตรสาวของคิโยโมริที่ออกบวชเพื่อสวดภาวนาให้เหล่าคนในตระกูลที่ตายในสงคราม

พุทธศาสนาที่มีอิทธิพลในช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเฮกะโมโนกาตาริ

พุทธศาสนาที่ปรากฏในเรื่องหรือแพร่หลายในช่วงเวลาที่เรื่องนี้เขียนขึ้นนั้น มีหลายนิกาย โดยมุ่งเน้นไปที่นิกายสุชาวดี การอธิบายถึงนิกายอื่น ๆ มีขึ้นเพื่อทำความเข้าใจและเสริมความเข้าใจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของนิกายสุชาวดี

1. พุทธศาสนาแบบดั้งเดิม

พุทธศาสนาแบบดั้งเดิมคือ พุทธศาสนานิกายต่างๆ ที่ได้รับจากเกาหลีในช่วงแรกในสมัยอะซึกะ (ค.ศ.538-710) โดยมีตระกูลขุนนางโซงะเป็นผู้อุปถัมภ์ ต่อมา จักรพรรดิเริ่มหันมาเลื่อมใสอย่างจริงจังในสมัยนารา (ค.ศ.710-794) รวมทั้งหมดมี 6 นิกายด้วยกัน ได้แก่ นิกายริทสี นิกายคุมะ นิกายโจะจิทสี นิกายซันรอน นิกายโฮชโซะ และนิกายเคงน (จักรราภา อากาศ, 2003, น.19)

กล่าวได้ว่ายุคพระธรรมรุ่งเรืองเริ่มตั้งแต่ช่วงปฏิรูปศาสนาครั้งใหญ่ในสมัยจักรพรรดิชิซุอิโกะ (ค.ศ.554-628) โดยเจ้าชายไซโตกุ ซึ่งมียาตะ เค

(Miyata, K., 2001, p.124) แสดงทรรศนะว่า เจ้าชายไซโตกุเข้าใจหลักธรรมอย่างท่องแท้และเป็นผู้ก่อตั้งพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยนำหลักธรรมมาเป็นหลักกฎหมายปกครองบ้านเมือง ประกาศอุปถัมภ์พระรัตนตรัย สร้างวัดต่างๆ เช่น วัดชิเทนโน วัดโทไดจิ วัดประจำแคว้น รวมถึงพระพุทธรูปขนาดใหญ่ นับได้ว่าเป็นช่วงที่ใช้พุทธศาสนาสร้างความเป็นปึกแผ่น ความมั่นคง และความสงบสุขแก่ชาติ จนกระทั่งเข้าสู่สมัยของจักรพรรดิชิไซโตกุ (ค.ศ.749-758, 764-770) ก่อนย้ายเมืองหลวงมายังเฮอันหรือเกียวโตในปัจจุบัน

ช่วงปลายสมัยนารา การบวชหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อชื่อเสียงเกียรติยศของเหล่าขุนนางอย่างหนึ่ง จักรพรรดิคัมมุ (ค.ศ. 737-806) จึงคิดปฏิรูปศาสนาขึ้น โดยเน้นการเคร่งปฏิบัติให้พระมีทั้งการศึกษาและศีลธรรมอันดีงาม ไม่ข้องแวะกับการเมืองหรือชีวิตทางโลก ดังนั้นจึงเกิดนิกายใหม่ขึ้นในสมัยเฮอัน

วัดสำคัญที่ถือเป็นพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมที่มีบทบาทในเรื่องเฮกะโมโนกาตาริคือ วัดโทไดจิ แห่งนิกายเคงน และวัดโคฟุคุจิแห่งนิกายโฮชโซะ

2. พุทธศาสนานิกายเท็นได

ผู้มีบทบาทเผยแผ่คือพระไซโจ เกิดจากการตีความคัมภีร์ในนิกายเคงนใหม่ เน้นการฝึกสมาธิในที่สงบเงียบ เคารพศีลธรรม ไม่ปะปนในวิถีกฤหัสถ์ มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดเอ็นเรียวุจิบนเขาฮิเอ (จังหวัดเกียวโตและจังหวัดชิงะในปัจจุบัน)

นิกายเท็นไดได้รับการสนับสนุนจากจักรพรรดิคัมมุจักรพรรดิองค์แรกในสมัยเฮอัน (ค.ศ. 781-806) ที่ต้องการนิกายเน้นความเคร่งในศีลธรรมเพื่อไม่ให้พระมาก้าวร้าวทางการเมือง ผนวกกับการย้ายเมืองหลวง จึงทำให้ผู้มีอำนาจในพุทธศาสนานิกายดั้งเดิมในสมัยนาราลดบทบาทลงไป

ภายหลังลูกศิษย์ของพระไซโจได้แตกเป็นหลายสายและแบ่งนิกายเท็นไดออกเป็นหลายสำนัก สำนักที่ขัดแย้งกันและปรากฏในเรื่องเฮกะ

โมนโกตาริคือ สำนักขัมมแห่งวัดเอ็นเรียกอบเนา อิโอและสำนักจิมแห่งวัดมิโอเตรหรือวัดอนโຈิบบนเขานาการะ (จังหวัดชิงะในปัจจุบัน)

3. พุทธศาสนานิกายสุชาวดี

นับตั้งแต่ปลายสมัยเฮอันซึ่งเป็นช่วงเวลาคือเป็นฉากหลังของวรรณกรรมเรื่องนี้ จนมาถึงต้นสมัยคะมะกุระซึ่งเป็นช่วงเวลาที่วรรณกรรมเขียนขึ้นนั้น เพ็ชรี สุมิตร (2543, น.42) กล่าวว่าชาวญี่ปุ่นมีความเชื่อในพุทธศาสนามั่นคงมากเนื่องจากประเทศญี่ปุ่นในระยะดังกล่าวมีความขัดแย้งทางการเมือง สงคราม รวมถึงภัยพิบัติทางธรรมชาติเกิดขึ้นต่อเนื่องเป็นเวลานาน ทำให้ผู้คนคิดหาทางพ้นทุกข์จากโลกที่วุ่นวาย พุทธศาสนานิกายสุชาวดีที่ให้ความเสมอภาคจึงถือกำเนิดขึ้น

3.1 พัฒนาการของนิกายสุชาวดี

แนวคิดของนิกายสุชาวดีมีต้นกำเนิดมาจากประเทศจีนโดยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนานิกายเท็นได เริ่มจากสมัยนารา (ค.ศ.710-794) ผู้คนถือปฏิบัติในเชิงพิธีกรรมแสดงความเคารพต่อวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อให้ไปสถิตในแดนสุชาวดีต่อมาสมัยเฮอันในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9 เกิดการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวในราชสำนัก เชื้อพระวงศ์และกลุ่มขุนนางที่ตกต่ำลงจึงรู้สึกถึงความไม่มั่นคงและคาดหวังชีวิตที่รุ่งเรืองในภพหน้า อีกทั้ง ฝ่ายชั่วคราวที่ชนะหวาดกลัววิญญาณอาฆาตของผู้แพ้ม้าแก่แค่น จึงมีการสวดภาวนาตามแนวคิดสุชาวดีเพื่อให้วิญญาณสงบและส่งวิญญาณนั้นไปยังแดนสุชาวดี รวมถึงปิดเป่าตนเองจากสิ่งชั่วร้าย (จักรภา อากาศ, 2003, น.66-67) ในช่วงสมัยดังกล่าว ผู้บำเพ็ญเพียรเท่านั้นจึงสวดภาวนาได้และถือเป็นการสวดปฏิบัติทั่วไปในนิกายเท็นไดพิพาดา ยังเจริญ (2539, น.85) กล่าวว่าไว้ว่าความเชื่อของนิกายสุชาวดีนี้มีมาตั้งแต่สมัยนาราเพียงแต่ไม่แพร่หลายและไม่มีการปฏิบัติเท่าที่ควรอื่นจนเข้าสู่ช่วงปลายสมัยเฮอันที่เกิดภาวะสงครามจากความขัดแย้งทางการเมืองทั้งระหว่างขุนนางจักรพรรดิ พระทหาร รวมถึงการเกิดภัยธรรมชาติ

บ่อยครั้ง นับตั้งแต่ ค.ศ. 1118-1181 ทั้งพายุฝน อากาศหนาวเย็น และอุทกภัยอันนำมาซึ่งภาวะขาดแคลนอาหารและโรคระบาด (จักรภา อากาศ, 2003, น.57) ทำให้เกิดความทุกข์ยาก ความรู้สึกไม่จริง และความอนิจจังของชีวิต พุทธศาสนานิกายสุชาวดีที่ปลอบประโลมผู้คนได้จึงเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการใน ค.ศ.1175 โดยมีพระโฮเน็น (ค.ศ.1133-1212) เป็นผู้ก่อตั้งนิกาย แต่เดิม พระโฮเน็นศึกษาในพุทธศาสนานิกายเท็นได แต่มองว่าไม่สามารถช่วยเหลือผู้คนที่กำลังทุกข์ยากจากสงครามหรือภัยพิบัติได้จริง พระธรรมที่แท้จริงควรช่วยประชาชนได้อย่างเสมอภาคกัน พระโฮเน็นจึงศึกษาพุทธศาสนานิกายสุชาวดีและนำมาเผยแพร่อีกครั้ง เพราะมีคำสอนและหลักปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อนและปฏิบัติได้ง่ายไม่ว่าใครก็ตาม กล่าวคือ ไม่จำเป็นต้องอาศัยหลักปฏิบัติที่เข้มงวดหรือความอดสาหะเพื่อพ้นทุกข์ เพียงแค่ศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อพระอมิตาภะ โดยการสวดพระนามของพระองค์ หรือที่เรียกว่า “เน็มบุทสึ” ก็สามารถไปเกิดในแดนสุชาวดีได้ พุทธศาสนานิกายสุชาวดีจึงเป็นที่นิยมและเติบโตรวดเร็วจนเป็นเหตุให้พุทธศาสนานิกายอื่นๆ ไม่พอใจ นำไปสู่การถูกต่อต้าน (ค.ศ. 1200) โดยมองว่านิกายนี้เป็นอันตรายต่อสังคม จนพระโฮเน็นและลูกศิษย์ถูกเนรเทศออกจากเมืองหลวงใน ค.ศ. 1207 เช่น พระโฮเน็นถูกเนรเทศไปยังโทสะ (จังหวัดโคจิในปัจจุบัน) ซึ่งพระโฮเน็นมองว่าเป็นโอกาสที่จะได้เผยแพร่คำสอนในภูมิภาคอันห่างไกล (จักรภา อากาศ, 2003, น.73) หลังจากที่พระโฮเน็นเสียชีวิต ผู้มีบทบาทต่อนิกายสุชาวดีคือพระชินรัน (ค.ศ. 1173-1262) ลูกศิษย์พระโฮเน็น ซึ่งเป็นหนึ่งในลูกศิษย์ที่โดนเนรเทศเช่นกัน หลักคำสอนและความเชื่อของพุทธนิกายสุชาวดีจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะบริเวณเมืองหลวง (เกียวโต) ดังเช่นนิกายอื่น แต่แพร่กระจายออกไปยังคนทุกแบบทั้งชาวนาชาวไร่คนยากจน คนไม่มีศีล คนบาปคนในท้องถิ่นอื่นๆ เช่น โทสะ (จังหวัดโคจิในปัจจุบัน) เอจิโกะ (จังหวัดนิงงะตะในปัจจุบัน)

อินาดะ (อยู่ในจังหวัดอิบารากิในปัจจุบัน) ซึ่งพระชินริ้นเน้นการเผยแพร่ตามท้องถนนมิใช่ในวัดดังเช่นนิกายอื่น อีกทั้งยังตั้งสำนักการสวดเน้มนุทสี่ขึ้นที่ราบคันโต และได้กลับมาเผยแผ่ที่เกี่ยวข้องในภายหลังจนกระทั่งพระชินริ้นมรณภาพใน ค.ศ. 1262

3.2 หลักคำสอนและหลักปฏิบัติของนิกายสุชาวตี

พระอมิตาภะเป็นรูปแบบของการแสดงออกซึ่งความกรุณาอันหาที่เปรียบมิได้ของพระพุทธเจ้าที่ต้องการช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ กล่าวคือพระอมิตาภะเมื่อชาติหนึ่งในอดีตเคยตั้งปณิธานไว้ว่าจะช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลายให้ตรัสรู้และหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ครั้นเวลาผ่านไปหลายกัลป์ พระองค์สั่งสมบุญบารมีและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุนิพพานเป็นพระพุทธเจ้า ณ เวลานั้น พระโพธิสัตว์อมิตาภะได้เนรมิตสรวงสวรรค์ขึ้นในทิศตะวันตกให้ชื่อว่า “แดนสุชาวตี” และทรงสั่งสอนธรรมะอยู่ที่แห่งนั้นสืบมา (ประทุม อังกูรโรหิต, 2534, น.40) หากผู้ใดก็ตามมีศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อพระอมิตาภะและสวดพระนามของพระองค์หรือที่เรียกว่า “การปฏิบัติเน้มนุทสี่” ซึ่งคือการเปล่งวาจาว่า “นะมูอมิตะ บุทสี่” อันมีความหมายว่า “ข้าพเจ้าขออุทิศตนแด่พระอมิตาภะ” ประทุม อังกูรโรหิต (2534, น.40) ให้ความหมายไว้ว่า “ข้าพเจ้าขอนอบน้อมบูชาพระพุทธเจ้าอมิตาภะด้วยความศรัทธาอย่างจริงใจ” โดยผู้ปฏิบัติต้องตั้งจิตอธิษฐานขอให้ไปเกิดในแดนสุชาวตี การภาวนาอย่างตั้งมั่นจะได้รับความช่วยเหลือให้ไปเกิดยังแดนนั้น ได้รับฟังคำสั่งสอนจากพระอมิตาภะ และได้ตรัสรู้อันเป็นหนทางสู่การนิพพานหลุดพ้นจากวัฏสังสารในที่สุด

หลักคำสอนและหลักการปฏิบัติของนิกายสุชาวตีนั้นง่ายไม่ซับซ้อน จึงเข้าถึงคนทุกชนชั้นและเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจเพื่อใช้ชีวิตท่ามกลางภาวะสงครามและภัยพิบัติทางธรรมชาติ ลักษณะคำสอนและหลักปฏิบัติแบ่งออกเป็น 2 สำนัก ดังนี้

3.2.1 สุชาวตีเดิม

ยึดหลักคำสอนของพระโชน เน้นการปฏิบัติเน้มนุทสี่อย่างแน่วแน่และทุกขณะโดยปราศจากความแคลงใจสงสัย มีหลักสำคัญ 3 ประการคือ 1) บุคคลทุกรูปทุกนามสามารถไปเกิดในแดนสุชาวตีได้ทั้งสิ้น 2) “การปฏิบัติเน้มนุทสี่” ใช้เพียงความศรัทธาหรือความวางใจในพระอมิตาภะเท่านั้น 3) “การปฏิบัติเน้มนุทสี่” เป็นมรรควิธีเดียวที่ให้ผลสูงส่งในการเกิดในแดนสุชาวตี

3.2.2 สุชาวตีแท้

ยึดหลักคำสอนของพระชินริ้น ตีความและขยายความเพิ่มเติมจากหลักคำสอนเดิมของพระโชน สรุปดังนี้ 1) คำสอนเรื่องวิถีแห่งสุชาวตีเป็นหนทางที่แน่นอนหนทางเดียวที่จะนำมนุษย์ไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ในยุคปลายแห่งธรรม (Mappou) 2) พระมหาปณิธานของพระอมิตาภะที่ต้องการช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์ครอบคลุมมนุษย์ทุกรูปทุกนาม 3) ศรัทธาในพระอมิตาภะเป็นหลักประกันการหลุดพ้นและการเกิดในแดนสุชาวตี 4) การสวดพระนามพระอมิตาภะหรือปฏิบัติเน้มนุทสี่เป็นมรรควิธีเดียวสำหรับการเกิดในแดนสุชาวตี 5) การสวดพระนามพระอมิตาภะบังเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ตีความต่างกัน โดยคำสอนของพระชินริ้นเน้นเรื่องยุคปลายแห่งธรรม (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป) และเน้นเรื่องการสวดพระนามเพียงครั้งเดียว ไม่จำเป็นต้องสวดในทุกขณะ จึงเป็นที่แพร่หลายในชาวบ้านที่หาเข้ากินคำไม่มีเวลาปฏิบัติภาวนา ซึ่งต่างจากคำสอนของพระโชน แต่ทั้งสองสำนักต่างตีความตรงกันว่ามนุษย์ทุกคนสามารถปฏิบัติได้ ขอแค่มีศรัทธาอันแรงกล้าต่อพระมหาปณิธานของพระอมิตาภะว่ามีอยู่ในแดนสุชาวตี และการปฏิบัติเน้มนุทสี่จะทำให้ไปเกิดในแดนนั้นและพ้นทุกข์ได้ไม่ว่าเพศใดชนชั้นใด ลักษณะทั้ง 2 ประการนี้ล้วนปรากฏในเรื่องเฮกะโมโนกาตาริซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ปรากฏ ในวรรณกรรมเฮกะโมโคโนคาตาริ

1. ความไม่จริง

ความไม่จริงหรืออนิจจังเป็นแก่นหลักของเรื่อง การดำเนินเรื่องที่ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความล่มสลายของตระกูลไทระ รวมถึงมุมมองของผู้เขียนที่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยคามาคุระ ซึ่งสมัยดังกล่าวนั้นผ่านความวุ่นวายจากศึกสงครามและภัยพิบัติ มุมมองความตายจึงเปลี่ยนไปจากสมัยเฮอัน (Mayo C.M., 2007) กล่าวคือมีดมนขึ้นและรู้สึกได้จริงถึงความไม่แน่นอนของชีวิต

ความไม่จริงปรากฏตั้งแต่ต้นเรื่อง ผู้เขียนใช้เสียงระฆังเป็นสัญลักษณ์บอกความหมายความเป็นอนิจจังในตอนต้น

祇園精舎の鐘の声、諸行無常の響きあり。沙羅双樹の花の色、盛者必衰の理をあらはす。おごれる人も久しからず、ただ春の夜の夢のごとし。たけき者もついに滅びぬ、偏に風の前の塵に同じ。
(ตอน「祇園精」อ้างอิงจาก <http://www.manabu-oshieru.com/daigakujuken/kobun/heike/01/0101.html>)

เสียงระฆังที่ตั้งจากวัดแฝงถึงความไม่จริงยั่งยืน โดยเสียงระฆังช่วยปลอบประโลมผู้ระทมทุกข์และนำทางวิญญาณของผู้กำลังจะตายไปสู่ภพภูมิหลังความตาย (แดนสุขาวดี) หากได้ยินเสียงระฆังทำให้ตระหนักถึงความไม่แน่นอนของชีวิต ทั้งการเจ็บป่วยและการตายจาก ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติของชีวิตว่าทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง

นอกจากนี้ วิหารของวัดยังมีชื่อว่า มุโจโด (Mujoudou) อันหมายถึงความไม่เที่ยงแท้ ระฆัง 4 ใบที่แขวนอยู่ยังแสดงถึงกฎแห่งความจริง 4 ประการนั่นคือ ชีวิตนั้นทุกข์ มนุษย์ทุกข์เพราะพยายามครอบครอง แต่ไม่สามารถเป็นเจ้าของสิ่งใดได้ เพราะไม่มีสิ่งใดเป็นจริง สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยงแท้ และไม่จริง (Varley, P.H., 1994, p.85)

2. การรับผลกระทบ

ความเชื่อเรื่องการรับผลกระทบเป็นเสมือนฐานรองรับเนื้อเรื่องในช่วงครึ่งหลัง กล่าวคือ นับตั้งแต่ที่ผู้นำตระกูล ไทระ คิโยโมริตายลง เหตุการณ์ต่างๆ แสดงให้เห็นว่า ตระกูลไทระเป็นฝ่ายเสียเปรียบในสงครามกับตระกูลมินาโมโตะจนกระทั่งพ่ายแพ้และถูกทำลายสิ้นในที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการตายในสนามรบ การฆ่าตัวตายด้วยการจมน้ำในศึกสุดท้ายที่ดันโนะอูระ ไปจนกระทั่งทายาทตระกูลไทระอย่างโรคุโตะ เหลนชายของคิโยโมริก็ถูกไล่ตามฆ่าไม่ให้เหลือหน่อ

กล่าวได้ว่า การล่มสลายของตระกูลไทระนี้เกิดจากผลกระทบที่เป็นปฏิปักษ์และทำลายเสาะหลักที่ค้ำจุนบ้านเมืองในสมัยนั้น นั่นคือ สถาบันทางศาสนา (Buppou) และสถาบันจักรพรรดิ (Oubou)

ความขัดแย้งกับสถาบันทางศาสนา เช่น การเผาวัดโทไดจิและพระพุทธรูป เผาวัดมิจิเดระ รวมถึงการปะทะกับสถาบันจักรพรรดิ เช่น การฆ่าเจ้าชายโมจิอิโตะ การลดอำนาจด้วยการจำกัดบริเวณจักรพรรดิสละราชย์โกะชิราคาวะให้อยู่แต่ในตำหนัก ล้วนถือเป็นการทำชั่ว สิ่งสมกรรมเลวจนต้องรับผลกระทบนั้นในที่สุด เช่น การตายอย่างทรมาณราวกับถูกไฟเผาของคิโยโมริ ชีวิตที่เคยรุ่งเรืองของตระกูลไทระเริ่มเสื่อมถอยจากการพ่ายแพ้ในศึกสงครามซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนต้องหนีออกจากเมืองหลวง ไปจนถึงการล่มสลายอย่างสมบูรณ์ในศึกสุดท้ายที่ดันโนะอูระ (ชายฝั่งเมืองชิโมโนะเซกิ จ.ยามากูจิ ทางตอนใต้ของเกาะหลักของประเทศญี่ปุ่น)

นอกจากนี้ ผลจากการทำชั่วและสิ่งสมบาปยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อว่าการรับผลกระทบขึ้นอยู่กับดวงชะตาและบุญที่ริร่อนไปจากกรรมชั่วที่เกิดขึ้น เช่น ตอนที่ไทระ ชิงโมริ ลูกชายคนโตของคิโยโมริกล่าวกับผู้เป็นพ่อที่กำลังจะนำทัพไปจับกุมจักรพรรดิสละราชย์โกะชิราคาวะว่า

「父上のそういうおことばを聞きますと、平家の運命も今はこれまでと思います。人の運命がかたむく時は、かならず悪事を思い立つものです。おそれおおくも法皇様を押しこめ同様にするなどとは、臣下としてこれほどの悪事はございませぬ。」
(ตอน 「重盛、父をいさめる」 อ้างอิงจาก 長野長野菅一, 1976, p.64)

ซิงโม่ริ กล่าวว่าเป็นพ่อกำลังประพฤติมิชอบ เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะดวงชะตาเริ่มตกต่ำ อีกทั้งได้เน้นย้ำว่าการกระทำผิดต่อจักรพรรดิเป็นสิ่งผิดอย่างมหันต์ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงกรรมชั่วที่คิโยโมริสั่งสมไว้ ชะตาที่ต้องเจอย่อมเกิดจากผลกรรมที่กระทำไว้ด้วย เมื่อทำชั่วย่อมต้องรับผลกรรมในเวลาต่อมา รัฟเฟิร์ต บีดี (Ruppert, B.D., 2001, p.48) ให้ทรรศนะว่า ซิงโม่ริเน้นเรื่องบาปกรรมซึ่งเกิดจากการที่คิโยโมริคิดทำร้ายผู้มีพระคุณอย่างจักรพรรดิผู้ที่ส่งเสริมให้ตระกูลไทรจะมีตำแหน่งบารมียิ่งใหญ่

3. ความเชื่อในแดนสุชาวดี

3.1 แดนสุชาวดีกับการปฏิบัติเน็มบุทลี

บทพูดของมินาโมโตะ โยริมาสะ นักรบตระกูลมินาโมโตะซึ่งเป็นผู้นำการต้านตระกูลไทรระก่อนเกิดสงครามครั้งใหญ่แสดงให้เห็นความเชื่อดังกล่าว หลังจากทีซอให้เจ้าชายโมจิอิโตะ น้องชายของจักรพรรดิร่วมมือกับตนได้ เกิดการต่อสู้กับตระกูลไทรระจนต้องพาเจ้าชายหนีไปยังเมืองนาราเพื่อสมทบกับกองทัพพระทหารจากวัดโคฟูกุจิ แต่ทำไม่สำเร็จ เจ้าชายโมจิอิโตะถูกฆ่าระหว่างทาง ส่วนโยริมาสะเองเมื่อรู้สึกกว่าพ่ายแพ้ศัตรู จึงตัดสินใจกระทำการคว้านท้องตนเองในที่สุด

頼政は、極楽浄土のあるという西に向かって手を合わせ、<なむあみだぶつ>を十べんほどとなえたのち、しゃがれた声で一首の和歌をよみました。
(ตอน 「扇の芝」 อ้างอิงจาก 長野長野菅一, 1976, p.105)

โยริมาสะหันไปทางทิศตะวันตก แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่าแดนสุชาวดีตั้งอยู่ที่ทิศดังกล่าว ซึ่งมนุษย์จะเห็นพระอาทิตย์ลับขอบฟ้า เมื่อ

พระอาทิตย์ตก มนุษย์จะได้พักผ่อนและพบความสงบซึ่งผสมกับความเชื่อที่ว่าพระอมิตาภะเนรมิตแดนสุชาวดีไว้ในทิศตะวันตก อีกทั้ง การสวดพระนามพระอมิตาภะ 10 ครั้งก็สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระโชนั้นคือการกล่าวซ้ำในทุกขณะด้วยศรัทธาแรงกล้าต่อพระมหาปนิธานของพระอมิตาภะ

3.2 สตรีเพศกับการปฏิบัติเน็มบุทลี

หลักคำสอนอีกประการหนึ่งของนิกายสุชาวดีที่ต่างไปจากพุทธศาสนาดั้งเดิมก็คือ มนุษย์ทุกคนสามารถไปยังแดนสุชาวดีได้โดยปฏิบัติเน็มบุทลี เป็นการให้ความเท่าเทียมและเสมอภาค เพราะทุกคนล้วนมีฐานะเป็นบาปเสมอกัน (จางง์ทงประเสริฐ, 2545, น.237) หลักคำสอนของนิกายนี้จึงค้ำหลักความเชื่ออื่นๆ ทั้งความเชื่อของลัทธิขงจื้อและความเชื่อของพุทธศาสนาดั้งเดิมที่มองว่าผู้หญิงเป็นมาร เป็นบ่อเกิดกิเลส และไม่สามารถนิพพานได้ ดังนั้น ผู้หญิงที่ศรัทธาต่อพระอมิตาภะแล้วปฏิบัติเน็มบุทลีด้วยศรัทธาย่อมสามารถไปยังแดนสุชาวดีและนิพพานได้เช่นเดียวกัน

「なむあみだぶつ、なむあみだぶつ・・・」
この世に希望を失った三人の女は、ひたすら死んでからゆくという来世の幸福を祈ります。
(ตอน 「妓王」 อ้างอิงจาก 長野長野菅一, 1976, p.30)

ผู้หญิงในฉากนี้คือ แม่และลูกสาว 2 คน โดยลูกสาวคนโตเคยเป็นนางรำคนโปรดของไทรระคิโยโมริ นามว่ากิโอะ แต่มีเหตุให้ต้องถูกไล่ออกจากเมืองจนเธอตรอมใจ หายที่สุด เข้าสู่ทางธรรมด้วยการบวชช้อยู่ในป่าห่างไกลผู้คนและปฏิบัติเน็มบุทลีภาวนาให้ได้พบความสุขในภพหน้า

3.3 ฝ่ายมินาโมโตะกับการปฏิบัติเน็มบุทลี

ก่อน ค.ศ. 1207 ที่พระโชนั้นและพระชินรันจะถูกเนรเทศออกจากเมืองหลวง (เกียวโต) ความเชื่อนิกายสุชาวดีแบบพระโชนั้น (การพรำภาวนาหลายครั้ง) จะกระจุกและแพร่กระจายอยู่แถบ

บริเวณเมืองหลวง กล่าวคือ นิกายสุชาวดีก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1175 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ตระกูลไทระรุ่งเรืองและมีอำนาจแล้ว ดังนั้นจึงปรากฏการแสดงความเชื่อแบบนิกายสุชาวดี เช่น การปฏิบัติเนมบุทสึในตระกูลไทระที่อยู่ในเมืองหลวงมากกว่าตระกูลมินาโมโตะที่หลังจากพ่ายแพ้ในสงครามก่อนหน้า (สงครามเฮจิ ค.ศ. 1156) ก็กระจายไปอยู่ยังภูมิภาคอื่น

ทว่า ในตัววรรณกรรมนั้นมีนักรบฝ่ายมินาโมโตะหลายคนที่ถูกกล่าวเนมบุทสึอันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในพุทธศาสนานิกายสุชาวดีซึ่งค่อนข้างขัดแย้งกับความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ ที่ว่าหลักคำสอนพุทธศาสนานิกายสุชาวดีช่วงก่อน ค.ศ. 1207 แพร่กระจายอยู่ในแถบเมืองหลวงเท่านั้น สันนิษฐานได้ว่าวรรณกรรมเขียนขึ้นในสมัยคามกุงะซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สงครามระหว่างตระกูลไทระและตระกูลมินาโมโตะจบลง ฝ่ายมินาโมโตะกลับมามีอำนาจ และพุทธศาสนานิกายสุชาวดีกลับมาแพร่หลายอีกครั้งซึ่งย่อมส่งอิทธิพลถึงผู้เขียนในช่วงเวลาดังกล่าว อีกทั้ง การที่นักรบฝ่ายมินาโมโตะกล่าวเนมบุทสึอาจสันนิษฐานได้อีกว่า ประการแรก นักรบนั้นอยู่ฝ่ายไทระในสงครามก่อนหน้าและยังอาศัยอยู่ในบริเวณเมืองหลวง ซึ่งตรงกับกรณีของมินาโมโตะ โยริมาสะ (อ้างอิงจากฉากที่สวดภาวนาเนมบุทสึซึ่งกล่าวไปแล้วในหัวข้อ “3.1 แดนสุชาวดีกับการปฏิบัติเนมบุทสึ”) ส่วนอีกประการหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นการกล่าวแทนฝ่ายไทระที่กำลังจะตายอันเป็นเสมือนการสวดส่งวิญญาณ ซึ่งสอดคล้องกับฉากที่คুমะกะเอะ นาโอซาเนะ จำต้องตัดใจฆ่าไทระ อัดสึโมริแม้จะสงสารและต้องการใช้ชีวิตเนื่องจากเห็นว่ายังเด็กและอายุเท่ากับลูกชายของตน

熊谷はあのようにはいったものの、あまりにいとおいしく、目もくち心も消えはてて、どこへ刀をたててよいかわかりません。

「なむあみだぶつ、なむあみだぶつ！」

熊谷は小声でそうつぶやきながら、目をつぶってついに首を取りました。

(ตอน 「諸将の最期」 อ้างอิงจาก 長野長野春一, 1976, p.192)

ตัวของคุมะกะเอะนั้น ตามประวัติศาสตร์ได้ออกบวชเป็นลูกศิษย์ของพระโฮเน็น (Varley, P.H., 1994, p.236) แม้ไม่ได้รับเบ็ดเตล็ดชัดเจน แต่สันนิษฐานว่าผู้เขียนนำความจริงดังกล่าวมาผูกเข้ากับเหตุการณ์ที่คุมะกะเอะสะเทือนใจและปลงอนิจจังเมื่อตนต้องฆ่าอัดสึโมริซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับลูกชาย โดยในวรรณกรรมได้กล่าวไว้ว่าคุมะกะเอะออกบวชในภายหลังเพราะสำนึกผิดและเสียใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

4. ยุคปลายแห่งธรรมหรือยุคสิ้นโลก (Mappou)

ปลายสมัยเฮอันเข้าสู่ยุคปลายแห่งธรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนาแบ่งระยะเวลาของธรรมะออกเป็น 3 ช่วง คือ 1) โขโบหรือระยะเวลาของพระธรรมที่แท้จริง อันเป็นช่วงเวลา 500 หรือ 1,000 ปีแรก นับจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน หรือมาจนถึง ค.ศ. 552 ที่พุทธศาสนาเข้าสู่ญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการผ่านเกาหลี พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจะยังคงรักษาความผ่องแผ้ว มีการปฏิบัติธรรมและบรรลุนิพพานหรือตรัสรู้ในหมู่มนุษย์ 2) โขโบหรือระยะเวลาที่พระธรรมเสื่อมลง ช่วงเวลา 500 1,000 หรือ 2,000 ปีต่อจากช่วงแรก มีหลักคำสอน พิธีกรรม หรือทรรคนะผิดๆ เข้ามา แม้ยังมีคำสอนกับการปฏิบัติธรรม แต่ไม่มีการบรรลุนิพพาน 3) มัปปอหรือยุคปลายแห่งธรรม เป็นช่วงระยะเวลาต่อเนื่องไปอีก 3,000 หรือ 10,000 ปี ซึ่งยุคปลายแห่งธรรมนี้เริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1052 (堀一郎, 2005, p.129) พุทธศาสนิกชนชาวจีนและพุทธกำหนดวันสิ้นชีพของพระพุทธเจ้าไว้ที่ 949 ปีก่อนคริสต์ศักราช จึงเชื่อว่ายุคปลายแห่งธรรมจะเริ่มในช่วง ค.ศ.1052 (Hori, I., 1994, p.102) พระธรรมเสื่อมลงจนมนุษย์เต็มไปด้วยบาปและมลทิน เกิดความวุ่นวายไม่สงบสุข การแสวงหาความหลุดพ้นด้วยตนเองเป็นไปได้ยาก กล่าวคือไม่สามารถปฏิบัติธรรมและตรัสรู้ได้ด้วยตนเอง

4.1 แดนสุชาวดีกับยุคปลายแห่งธรรม

ด้วยความเชื่อเรื่องยุคปลายแห่งธรรมนี้ หลักคำสอนของนิกายสุชาวดีจึงเหมาะสมและเป็นที่ยึดเหนี่ยวของผู้คนได้เป็นอย่างดีในช่วงเวลาดังกล่าวที่เชื่อกันว่ามนุษย์ไม่สามารถหลุดพ้นได้ด้วยตนเอง อีกทั้ง ยังสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องแดนสุชาวดีด้วย กล่าวคือ โลกปัจจุบันซึ่งอยู่ในยุคปลายแห่งธรรมนั้น เต็มไปด้วยกิเลส บาป และความวุ่นวาย จึงเป็นโลกเสื่อมทราม มนุษย์จึงปรารถนาที่จะไปยังแดนบริสุทธิ์ นั่นก็คือ การไปเกิดยังแดนสุชาวดี

4.2 กลไกของยุคปลายแห่งธรรม

ช่วงกลางสมัยเฮอัน ค.ศ. 1068-1087 ประเทศญี่ปุ่นในขณะนั้นก่อร่างเสาหลักที่ค้ำจุนกัน นั่นคือกฎหรืออำนาจ 2 ประการ 1) สถาบันทางศาสนา (Buppou; Buddhist Law) 2) สถาบันจักรพรรดิ (Oubou; Imperial Law) โดยในกฎหมายสมัยดังกล่าวระบุไว้ว่าหน้าที่ของศาสนาพุทธคือปกป้องรักษาแผ่นดิน (Kuroda, T., & Stone, J. I., 1996, p.275) แต่เมื่อถึงยุคปลายแห่งธรรมความไม่สงบสุขจะเกิดขึ้น เหตุการณ์ที่รองรับความเชื่อ นั่นคือ อำนาจหลักทั้งสองข้างต้นที่ควรเกื้อกูลกันจะไม่สมดุลอีกต่อไป

ในปลายสมัยเฮอันซึ่งถือว่าอยู่ในช่วงยุคปลายแห่งธรรม ได้เกิดความวุ่นวายและการสู้รบขึ้น ซึ่งสภาพดังกล่าวสอดคล้องกับความเชื่อที่ว่าเมื่อพระธรรมเสื่อม ความพิชานจะบังเกิด โดยเริ่มจากอำนาจหรือเสาหลักอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมล่มสลาย จากที่อำนาจทั้งสองเกื้อหนุนกันกลับขัดแย้งกัน จนกระทั่งถูกทำลายลง เมื่ออำนาจทั้งสองเสื่อมสลาย ชาติบ้านเมืองก็จะล่มสลายไปในที่สุด ผู้คนในสมัยนั้นต่างมีความรู้สึกหวาดกลัวเช่นนี้อยู่ซึ่งเห็นได้จากบันทึกของชนชั้นสูงในสมัยนั้น (関口忠男, 2007, p.294)

4.3 เหตุการณ์ในเรื่องเฮเกะโมโนกาตาริตามกลไกของยุคปลายแห่งธรรม

4.3.1 การปะทะกันระหว่างสองเสาหลัก

ศาสนาพุทธในช่วงแรกนั้นนำเข้ามาเพื่อปกป้องรักษาบ้านเมือง เช่น ในสมัยจักรพรรดิชิซุอิโกะ มีการสร้างวัดชิเทนโนเพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง สมัยจักรพรรดิโชมุมีการสร้างวัดโทไดจิ พระพุทธรูปสำริด รวมถึงวัดประจำแคว้น เพื่อสร้างความสงบสุขและปิดเป่าโรคภัย (สุปรีดา ประศาสน์ วินิจฉัย, 2509, น.73) แต่ต่อมาในปลายสมัยเฮอันอำนาจดั้งเดิมอันเป็นเสาหลักขัดแย้งกัน อำนาจของราชวงศ์ (Oubou) อันมีศูนย์กลางคือราชสำนักและจักรพรรดิสละราชย์ กับ อำนาจของพุทธศาสนาดั้งเดิม (Buppou) กล่าวคือ เกิดความขัดแย้งระหว่างจักรพรรดิสละราชย์โกะชิรากาวะกับพุทธศาสนานิกายเท็นไดแห่งเขาอิเอ

4.3.2 การปะทะกันระหว่างตระกูลไทระและสถาบันทางศาสนา

หลังจากเหตุการณ์กบฏของมินาโมโตะ โยริมาสะซึ่งมีเจ้าชายโมจิอิโตะเป็นผู้สนับสนุนเกิดขึ้น (ค.ศ. 1180) ท่าทีของคิโยโมริต่อวัดที่นารา (วัดโคฟุคุจิและวัดโทไดจิ) ก็แข็งกร้าวขึ้น ความสัมพันธ์เริ่มเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมากขึ้น ในที่สุดคิโยโมริจึงส่งน้องชาย ไทระ ชิเงอิระไปปราบพระทหารของวัดที่นาราจนเกิดการเผาวัดโทไดจิรวมถึงพระพุทธรูปใหญ่ในวัดนั้น และวัดโคฟุคุจิด้วยเช่นกัน กล่าวได้ว่า การเผาวัดที่นารา นอกจากเป็นการทำลายสถาบันทางศาสนาหรือหนึ่งในสองเสาหลักดั้งเดิมของบ้านเมืองแล้ว คำกล่าวของจักรพรรดิโชมุซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์การสร้างวัดโทไดจิที่กล่าวไว้ว่า “หากวัดของเราเจริญ อาณาจักรก็จะรุ่งเรืองด้วย หากวัดของเราล่มสลาย อาณาจักรก็จะเป็นเช่นเดียวกัน” (Varley P.H., 1994, p. 112) ยิ่งเป็นการเน้นย้ำถึงกลไกของความล่มสลายที่จะเกิดขึ้นตามความเชื่อในยุคปลายแห่งธรรม

4.3.3 การปะทะกันระหว่างตระกูลไทระและสถาบันจักรพรรดิ

หลังจากตระกูลไทระขึ้นมามีอำนาจ จนเกิดความขัดแย้งกับราชสำนักหรือฝ่ายจักรพรรดิ เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่าตระกูลไทระ

ลัทธิลี้ภัยของจักรพรรดิอันเป็นอำนาจดั้งเดิมที่ปกครองบ้านเมือง (Oubou) คือ การจำกัดบริเวณจักรพรรดิสละราชย์โกะชิราคาวะให้อยู่แค่บริเวณในตำหนัก ซึ่งนับเป็นการดำนอนาจอของราชวงศ์ชัดเจน รวมถึงการผลิตชีพเจ้าชายโมจิอิโตะน้องชายของจักรพรรดิทาคาคุระในศึกที่สะพานข้ามแม่น้ำอูจิ ระหว่างทางจากวัดมิดะไปยังนาราซึ่งเป็นการต่อสู้ของตระกูลไทระกับพระทหารที่นำโดยมินาโมโตะ โยริมาสะก็เช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่าการที่ตระกูลไทระเป็นปฏิปักษ์ต่อจักรพรรดิทำให้ราชสำนักและสถาบันจักรพรรดิสละราชย์สูญเสียสิทธิและอำนาจในการปกครองที่เคยมี จึงถือเป็นการล้มล้างเสาหลักตามกลไกในยุคปลายแห่งธรรม

นอกจากนี้ ในศึกสุดท้ายที่ดันโนะอูระ ดาบศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นหนึ่งในสามเครื่องราชกกุธภัณฑ์ก็ได้จมลงสู่ทะเลไปพร้อมกับจักรพรรดิอันโตกุ

二位の尼は安徳天皇を抱いて立ち上がりました。うす黄の着物に白い袴のわきをはさみ、天皇を帯で自分のからだにしっかりと結びつけ、宝剣を腰にさし、伸爾(宝剣も伸爾も三種の神器)をわきにはさんで、船ばたへ立ちいでました。

(ตอน 「水底の都」 อ้างอิงจาก 長野長野菅一, 1976, p.236)

ดาบนั้นหมายถึงกำลังทหารในการปกครอง วาร์เลย์ พี เอช (Varley P.H., 1994, p. 86) แสดงทรรศนะว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเสมือนสัญลักษณ์ว่าอำนาจของจักรพรรดิล่มสลายและขาดสิทธิแห่งอำนาจในการปกครอง จำต้องมีชนชั้นนักรบมาช่วยเหลือ ซึ่งสอดคล้องกับการเกิดรัฐบาลทหารหลังจากสงครามจบสิ้นลง โดยมีมินาโมโตะ โยริโตะโมะเป็นโชกุนผู้มีอำนาจและกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่คามากุระ

4.3.4 การปะทะกันระหว่างตระกูลไทระและตระกูลมินาโมโตะ

สงครามระหว่าง 2 ตระกูลนี้นับเป็นสงครามใหญ่เปลี่ยนชะตาแผ่นดินจากสมัยเฮอันสู่

สมัยคามากุระในทางประวัติศาสตร์ แน่หนอนว่าย่อมส่งผลกระทบ เกิดความวุ่นวาย และไม่สงบสุขไปทั่วชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณที่เกิดศึกสงครามต่างเดือดร้อน เช่น คนในเมืองหลวงลำบากยากแค้นขึ้น เพราะเกิดการเบียดเบียนอาหารของกองทัพโตโยชิโนงะที่รบชนะและไล่พวกไทระออกไป

นอกจากนี้ จาก 3 ข้อข้างต้น กฎหลักหรืออำนาจดั้งเดิมที่เป็นเสาหลักทั้งสองถูกทำลายด้วยน้ำมือของตระกูลไทระ เป็นเสมือนการทำกรรมเลวของตระกูลไทระ การปะทะกันของ 2 ตระกูลจึงเป็นเสมือนบทลงโทษฝ่ายตระกูลไทระที่ได้พบกับความสูญเสียและความปราชัยในสงครามสุดท้ายครั้งนี้ เช่น การพ่ายแพ้โดยไม่ทันได้ต่อสู้ในศึกที่แม่น้ำฟูจิ ศึกที่ผาคุริคาเร ศึกที่ยาจิเมะ จนกระทั่งศึกสุดท้ายที่ดันโนะอูระ

もし、この夜、源氏に夜討ちをかけていたら、たとえ義経と伊勢三郎が見はっていたにせよ、大損害をあたえたにちがいません。(略) この絶好のチャンスのみすみす逃してしまうようでは、天はもう二度とふたたび平家にそれをあたえてはくれないでしょう。(略) こうなつては、もはや平家に勝ちめはありません。機会は永久に去つたのです。

(ตอน 「扇のまと」 อ้างอิงจาก 長野長野菅一, 1976, p.219)

สภาพหลังการสู้รบช่วงกลางวันที่ยาจิเมะ บริเวณเกาะชิโกะกุดันทะเลใน แสดงให้เห็นเรื่องดวงชะตาและผลกรรมที่ตระกูลไทระหนีไม่พ้น แม้มีโอกาสที่อาจโจมตีฝ่ายตระกูลมินาโมโตะให้เสียหายอย่างหนักได้เพราะฝ่ายตระกูลมินาโมโตะเดินทางข้ามทะเลมาจากเกียวโต เมื่อถึงฝั่งก็เดินทางข้ามเขามาอยู่ที่มั่นของฝ่ายตระกูลไทระและต่อสู้อย่างต่อเนื่องโดยไม่ได้พัก ฝ่ายตระกูลมินาโมโตะจึงยอมเหน็ดเหนื่อยและอดโรยทั้งจากการเดินทางและการศึก แต่ฝ่ายตระกูลไทระกลับปล่อยให้โอกาสชนะหลุดลอยไปเพราะต่างโต้แย้งกันว่าใครจะบุกไปเปิดศึกคนแรก

บทสรุป

ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ปรากฏเด่นชัดในวรรณกรรมเฮเกะโมโนกาตารีคือ “ความไม่จริง” และ “การรับผลกรรม” อันเป็นแก่นเรื่องหลักและแก่นเรื่องรองตามลำดับ ความเชื่อทั้งสองถือเป็นฐานในการบอกเล่าเรื่องราวความเป็นไปของตระกูลไทระจากจุดสูงสุดสู่ความล่มสลาย อีกทั้งยังปรากฏความเชื่อในเรื่องยุคปลายแห่งธรรม (Mappou) ซึ่งเป็นเสมือนกรอบในการดำเนินเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบโดยวางลำดับเหตุการณ์ให้สอดคล้องกับกลไกของการล่มสลายในยุคปลายแห่งธรรม ความเชื่อดังกล่าวยังเป็นคำตอบและที่มาของความวุ่นวายอันเกิดจากศึกสงครามในช่วงปลายสมัยเฮอันรวมไปถึงสาเหตุของการเปลี่ยนอำนาจจากราชสำนักไปสู่รัฐบาลทหารในสมัยคามูระได้เช่นกัน

อีกทั้ง ความเชื่อในยุคปลายแห่งธรรมนั้นสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับแดนสุขาวดีตามความเชื่อพุทธศาสนานิกายสุขาวดี การปฏิบัติเนรมิตด้วยความสามารถในพระมหานิธานของพระอมิตาภะเพื่อตั้งมั่นไปเกิดยังแดนสุขาวดีอันอยู่ในทิศตะวันตกนั้น ปรากฏผ่านวรรณกรรมเฮเกะโมโนกาตารีตลอดทั้งเรื่อง ทั้งนี้เพราะเรื่องราวในต้นวรรณกรรมเป็นช่วงเวลาหลักคำสอนนิกายสุขาวดีเริ่มเป็นที่แพร่หลาย อีกทั้งตัววรรณกรรมก็เขียนขึ้นในช่วงสมัยที่หลักคำสอนในนิกายดังกล่าวแพร่กระจายและเข้าถึงทุกระดับชั้นของคนในสังคม การศึกษาความเชื่อทางพุทธศาสนาที่สะท้อนในวรรณกรรม ย่อมสร้างความเข้าใจในแง่มุมประวัติศาสตร์และเข้าใจการกระทำของตัวละครในวรรณกรรมได้ลึกซึ้งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- จำนงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. (2545). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น ภาค 1-4*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- จักรภา อาภากร, ม.ล. (2003). *การปฏิรูปพุทธศาสนาสสมัยคะมะกุระ (ค.ศ. 1185-1333)*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาลัทธิธรรมศาสตร์.
- ประทุม อังกูโรหิต. (2534). ศาสนาพุทธกับสังคมญี่ปุ่น. *ญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 21*, 34-62. กรุงเทพฯ: โกเบิ้ล เบทน.
- พิพาดา ยังเจริญ. (2539). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพ็ชรี สุมิตร. (2543). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: โครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุปรีดา ประศาสน์วินิจฉัย, ผู้แปล. (2509). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Butler, K. (1966). The textual evolution of the Heike monogatari. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 26, 5-51.
- Hori, I. (1994). *Folk religion in Japan: Continuity and change*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuroda, T., & Stone, J. I. (1996). The imperial law and the Buddhist law. *Japanese Journal of Religious Studies*, 23, 271-285.
- Mayo, C.M. (2007). *Impermanence and retribution: A re-examination of two unifying themes in the "tale of the heike"*. (Doctoral dissertation, University of Kansas). Available from <http://search.proquest.com/docview/304858179?accountid=42455>

- Miyata, K. (2001). The acceptance and impact of the Lotus Sutra in Japan. *Journal of Oriental Studies*, 11, 123-140.
- Ruppert, B.D. (2001). Sin or crime? Buddhism, indebtedness, and the construction of social relations in early medieval Japan. *Japanese Journal of Religious Studies*, 28, 31-55.
- Varley, P.H. (1994). *Warriors of Japan as portrayed in the war tales*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Watson, B. (2006). *The tales of the Heike*. New York: Columbia University Press.
- 関口忠男. (2007). 平家物語と仏教思想. 佛教文化研究所紀要, 46, 287-301.
- 長野嘗一. (1976). 平家物語. ポプラ社.
- 堀一郎. (2005). 日本の宗教. 原書房.
- 平家物語 (原文・現代語訳) สืบค้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2562, ได้มาจาก <http://www.manabu-oshieru.com/daigakujuken/kobun/heike.html>